

סימן יז

מלאכת סותר בפירוק פקק מבקבוק

א

תולדות בונה וסותר שעניינן חיבור שני חלקים ופירוק שני חלקים מחוברים

כתב הרמב"ם (הל' שבת פ"ז ה"ו) וז"ל: "ואם גיבנו ועשהו גבינה - חייב משום בונה; שכל המקבץ חלק אל חלק ודיבק הכל עד שיעשו גוף אחד, הרי זה דומה לבניין", עכ"ל. ובדיני מלאכת בונה כתב הרמב"ם (פ"י ה"ג) וז"ל: "המכניס יד הקרדום בתוך העין שלו - הרי זה תולדת בונה. וכן כל כיוצא בו. וכן כל התוקע עץ בעץ, בין שתקע במסמר בין שתקע בעץ עצמו עד שנתאחד - הרי זה תולדת בונה, וחייב", עכ"ל. ובהמשך (הט"ו) כתב וז"ל: "הסותר אוהל קבוע, או שפירק עץ תקוע - הרי זה תולדת סותר, וחייב; והוא שיתכוון לתקן", עכ"ל. ומבואר מדבריו שישנה תולדה של מלאכת בונה שהגדרתה היא חיבור של שני חלקים עד שהם נעשים כגוף אחד, וממילא ישנה תולדה של מלאכת סותר שהגדרתה היא הפרדה של שני חלקים שנעשו כגוף אחד.

בפירוק ראשוני של פקק מבקבוק יש לכאורה חיוב סותר

ולפי זה יש לדון לגבי פירוק פקק שמחובר לבקבוק, דלכאורה יש מקום לחייב על כך משום סותר, דהא הפקק מהודק לבקבוק כך שאי אפשר להפריד ביניהם בקלות והם כגוף אחד, וכעץ התקוע בעץ. וכאשר אדם מפרק את הפקק מהבקבוק הוא מפריד שני חלקים שנעשו כגוף אחד, ויש בכך לכאורה מלאכת סותר. ושאלה זו כמובן אינה תלויה בשאלה של מלאכת מכה בפטיש הכרוכה בעשיית פתח שעשוי להכניס ולהוציא.

שיטת הרמב"ם בהבנת ההיתר בהסרת מגופת חבית

ואמנם מצינו בגמרא (שבת קמו ע"א) שמותר ליטול מגופת חבית, אע"פ שהיה מקום לומר שהמגופה נעשית כגוף אחד עם החבית, והפרדתה ופירוקה מהחבית

תלב

היא סתירת החיבור הזה. ואולם יש לחלק, דהתם המגופה אינה מגוף החבית כלל, ואין היא אלא מדובקת בחבית בדיבוק בעלמא, וזאת בשונה מההצמדה המעולה של הפקק בבקבוקים שלנו. וכבר הובאו (סי' טז אות ח') דברי ר' אברהם בן הרמב"ם בשם אביו בפירוש הסוגיה דפותח בית הצואר (שם מה ע"ב), שכתב וז"ל: "והפותח בית הצואר וכו'. האי שמעתא פירשה אבא מארי ז"ל מפיו פירושא דמיסתבר וכו', שהיה דרך החייטין כשגומרין הבגד ומתקנין בית הצואר שלו עד שיהיה ראוי ללבישה, היה משיב המטלית שחתכה ממקום בית הצואר ותופרה תפירת עראי, כדי שיהא היכר שזה הבגד חדש ושלא לבשו אדם מעולם. ובעת שירצה בעל הבגד ללבוש אותו, מסיר אותן החוטין שתפר בהן אותו המטלית ולובשו. והוי סליק אדעתין שאותה התפירה שהיא ארעי לא יהיה חייב על הסרתה אלא פטור עליה, עד דאתא רב יהודה בשם רב והשמיענו שהוא חייב חטאת. ועל האי מימרא אתקיף רב כהנא ואמר וכי מה בין זה למגופת חבית, כלומר וכי מה הפרש בין מסיר זו המטלית המחוברת על בית הצואר ובין מסיר כסוי פי החבית שהיא מחוברת לה בטיט או בגבסיס וכיוצא בו, ואמאי יהיה מסיר כסוי החבית פטור ומותר, ומסיר הטלית חייב. ופריק רבא ואמר זה חיבור וזה אינו חיבור, כלומר שתפירת המטלית עם בית הצואר חיבור יפה הוא, שהרי כך היא דרך כל החייטים לחבר כל הבגדים, והמקרעה חייב אם יהיה דרך תיקון, כגון זה שפותח בית הצואר כדי ללבוש הבגד, ואפילו היתה אותה התפירה דרך ארעי ואינה מתוקנת כל כך, שלא תתן דבריך לשיעורין ותאמר: תפירה מתוקנת חייב עליה ושאינה מתוקנת אינה חייב עליה. אבל חיבור המגופה לחבית אינה חיבור כלל, שאין החרס נחשב חיבורו חיבור אלא אם כן נשרף ונהיה כולו כגוף אחד שוה. ולפיכך הוי מסיר כסוי החבית פטור ומסיר כסוי בית הצואר חייב", עכ"ל. ומבואר שהחיבור של מגופה לחבית "אינה חיבור כלל", והיינו משום שרק אם חיבור החרס "נשרף ונהיה כולו גוף שוה" עם החבית, נחשב הדבר חיבור מעליא. ולכן אין להשוותו לחיבור של מטלית לבגד, אע"פ שהמטלית מתחברת לבגד בתפירת עראי ואע"פ שאין היא מתוקנת כל כך¹.

הקושי בהבנת חילוקו של ר' אברהם בשם אביו

וצריך להבין במדויק את ההבדל בין המקרים. ואין לומר שהכוונה היא

1. ואמנם ר' אברהם כתב לגבי איסור זה שהוא משום "שלא תתן דבריך לשיעורין", ומשמע שמצד עצמו של החיבור הארעי אין לחייב בכך, אך יעוין בהמשך מה שהתבאר בעניין זה.

שהחרס אינו דומה לחומר שממנו עשויה החבית שהוא עץ, דהא אדרבה, סתם חביות הן של חרס דוקא, כמבואר ברש"י ע"ז (ס' ע"א ד"ה שוליה), וז"ל: "שכל חביות שבתלמוד כדים של חרס הן", עכ"ל, וכן מוכח ממסכת כלים (פ"ב מ"ב) ועוד.

אפשרות להבין שהטיט מודבק חיצונית לחבית ולמגופה

והיה מקום לומר שר' אברהם בשם אביו הבין שאת הטיט מורחים וטופלים כמעטפת על החבית והמגופה גם יחד, וכך מצמידים ביניהם. וההבדל בסוגי החיבור הוא בכך שכאשר שמים טיט או גבסיס ומחברים בכך את המגופה לחבית, אין כאן דיבוק פנימי בין שני החלקים, והטיט והגבסיס הם רק מעין כיסוי חיצוני שמשאיר את שני החלקים אחוזים זה בזה. והרי זה כמו שני ספרים שעטופים בעטיפה אחת שמצמידה אותם זה לזה. והתפירה, לעומת זאת, יוצרת דיבוק פנימי בין שני החלקים, שכן החוטים שעוברים מהחלק האחד לשני יוצרים מציאות שבה כל חלק מקושר לרעהו. ולכן תלה ר' אברהם בשם אביו את הגריעות שבחיבור בכך שמדובר בחרס, דהדרך היחידה שחרס יוכל להיחשב כחיבור גמור וכחלק מהחבית היא רק כשהוא נשרף יחד עם החבית, ונעשה כגוף אחד עמה.

שתי אפשרויות הגדרה על פי הבנה זו

ולפי ההבנה הזו עדיין יש שתי אפשרויות להבין את הגדרת ההבדל. ניתן לתלות את נקודת ההבדל בכך שבפוחת בית הצואר ובשאר הדוגמאות הנ"ל יש עירוב בין שני החלקים המתחברים ואחד נכנס בתוך השני, ואילו במגופת חבית אין עירוב בין המגופה לחבית אלא הטיט או הגבסיס מצויים מחוץ למקום החיבור. אבל ניתן גם לתלות את ההבדל בדבר מהותי: בפוחת בית הצואר החלקים עצמם מחוברים זה לזה. לעומת זאת בהדבקת טיט לא נוצר שום חיבור בין החלקים, ורק מסיבה חיצונית על ידי גורם שלישי אין הם יכולים להיפרד זה מזה. והנפקא מינה בין שתי האפשרויות היא במקרה שבו שני החלקים נצמדים זה לזה שלא מסיבה חיצונית, אבל גם לא בכגון שהם מעורבים ופתוכים זה בזה, כגון בהדבקה רגילה. לפי האפשרות הראשונה לא ייכנס חיבור זה לגדרי בונה וסותר, ולפי האפשרות השניה יהיה בכך משום בונה וסותר. ומהלשון "שכל המקבץ חלק אל חלק ודיבק הכל עד שייעשו גוף אחד", נראה שאין צורך שהחלקים יהיו תקועים זה בזה, אלא די בכך שהם יהיו דבוקים באופן שמקבץ אותם זה לזה.

דחיית הבנה זו בדברי הרמב"ם

ואולם גם את ההבנה הזו קשה מאד לקבל. מי לא עסקינן שהמגופה מתחברת לחבית על ידי דיבוק פנימי ביניהן, שהרי הטיט יכול לשמש גם כחומר דבק. ומנין לר' אברהם ולרמב"ם שהדיבוק הוא חיצוני דוקא. והסברה הזו לכאורה גם חסרה מן הספר בדבריהם: ר' אברהם תולה את הבעיה בכך "שאינן חיבור החרס חיבור אלא אם כן נשרף ונהיה כולו גוף שוה". ולכאורה אין בטענה זו הכללה והתייחסות לכך שהדיבוק נעשה באופן חיצוני ולא פנימי.

ביאור הגדרת הרמב"ם

ולכן נראה שצריך לומר בדעתו שהבין שאמנם סתם מגופה וסתם חבית עשויות מחרס. ודיבוק המגופה לחבית צריך להיעשות על ידי טיט או גבסיס, אבל כדי שטיט ידביק הדבקה חזקה הוא צריך להישרף באש, דרק אז הוא מספיק עמיד וחזק. וזה כמו שמצינו בגמרא (שבת עד ע"ב) "לשרורי מנא קא מכוינ", דבישול האדמה באש היה מחזק את האדמה, והטיט עצמו היה צריך להתחזק ולהתקשות על ידי שריפה באש, ובלי חיזוק והקשיה אלו הוא פריך וחלש ואינו עמיד אפילו למים. דא עקא, שאי אפשר לשרוף באש את הטיט כששמים אותו לדבק את המגופה לחבית, שהרי היין כבר נמצא בתוך החבית, ולא שייך להכניס את החבית לאש. ואם כן בהכרח הטיט אינו יכול להיות מחוזק באש. ובמציאות כזו הדיבוק שלו אינו חזק מספיק והוא רופף למדי. וזו הסיבה שמדגיש ר' אברהם שחיבור חרס חייב להיות דוקא על ידי שריפה, כי אם מדבקים אותו בטיט ולא שורפים, אין דיבוקו חזק מספיק. וכאשר כבר באים לשרוף את החרס עם הטיט שבו באש, נעשה "כולו גוף שווה", דכבר לא ניתן להבחין בין הטיט ובין החרס עצמו. ויוצא אפוא שלא תיתכן הדבקה משמעותית בחרס מבלי שיעשה החרס ככלי מחודש ויצרף מחדש. ובכך שונה נידון מגופת חבית מנידון דפותח בית הצואר, דאע"פ שהתפירה נעשית בדרך עראי ונועדה לפתיחה, אבל סוף סוף כאשר המטלית תפורה לבגד היא מחוברת אליו לחלוטין.

יישוב המשנה בכלים לפי הגדרה זו

ולכאורה יש להקשות ממה שמצינו במשנה (כלים פ"י מ"ב): "במה מקיפים, בסיד, ובגפסיס, בזפת, ובשעוה, בטיט, ובצואה, בחמר, ובחרסית, ובכל דבר המתמרח. אין מקיפים לא בבעץ, ולא בעופרת, מפני שהוא פתיל ואינו צמיד",

תלה

ע"כ. ומבואר שטיט יכול לגרום לחיבור שיהיה צמיד, דהיינו מחובר ומדובק יפה. אבל נראה שאין הגדרים דומים כלל, ובדין צמיד פתיל מספיק שיהיה חיבור שקל מאד להסירו, אבל העיקר הוא שהסגירה היא גמורה. וכאשר הוא מורח חומר שנדבק והוא סוגר את פתח הכלי, די בכך, אע"פ שבקלות אפשר ליטול אותו. ויגיד עליו רעו, דהזכרה הצואה שברור שאינה יוצרת הידוק חזק, ובקלות רבה ניתן להסירה. ובכל זאת כיון שהיא מתמרחת בשופי, היא נחשבת צמיד.

שלושה סוגים עיקריים של פקקים

והיום ישנם שלושה סוגים עיקריים של פקקים לבקבוקים, כאשר הסוג של פקקי הברגה מפלסטיק הוא הרווח ביותר. ישנם גם פקקי שעם, וקיימים גם פקקים מפח מכווץ.² פקקי הברגה מפלסטיק בנויים כך שמכונה מצמידה פלסטיק גולמי על פי הבקבוק וכובשת אותו על הבקבוק בהתאם לגודלו ומבנהו. החלק שבו מתקיימת הברגה הוא החלק הרחב, ומתחתיו נמשך הפקק כשהיקפו צר יותר. בגלל צרותו היחסית אין הוא יכול להישמט החוצה, כיון שהוא נחסם על ידי החלק הרחב יותר של פי הבקבוק. ובדרך כלל ההצמדה נעשית בהידוק רב, כך שהפקק אינו יכול להסתובב על פי הבקבוק, אלא אם כן מופעל כוח והחלק התחתון נקרע מהחלק העליון, ומתאפשרת ההברגה והפתיחה. ועיקרון דומה קיים גם בפקקי הברגה ממתכת, השכיחים על בקבוקי מיץ ענבים ויין.

לפי המתבאר בהגדרת הרמב"ם יש לאסור את פירוק הפקק מהבקבוק

ולפי מה שהתבאר בדעת הרמב"ם, נראה שהחיבור בין הפקק לבקבוק דומה יותר לפותח בית הצואר מאשר למגופת חבית. ההצמדה של הפקק לבקבוק אינה רופפת, ואינה ניטלת כל כך בקלות. ואמנם אין דבק שמחבר בין החלקים, אבל ההידוק הרב וההצמדה המובנית הנ"ל גורמים לכך שהפקק אינו יכול לזוז מהבקבוק. ולכן אין הדבר שונה באופן מהותי מתפירת המטלית בבית הצואר או מיד הקרדום שמתחבר לעין שלו או מתקיעת עץ בעץ. והחיבור הוא חיבור מעליא, ויש בהפרדתו משום סותר. ולכאורה גם פקקי שעם התקועים בכוח רב בבקבוק ומצריכים חולץ פקקים, וכן אותם פקקים העשויים מפח מכווץ והמצריכים פותחן מיוחד שמעקם אותם ומעוות את צורתם, דומים במהותם

2. השכיחים על בקבוקי בירה וכיו"ב.

לפותח בית הצואר ולא למגופת חבית. וכפי שהתבאר לעיל (סי' טז אות ח'), העובדה שהחיבור עשוי להינטל אינה אמורה לבטל את טיב החיבור.

ב

קושי בדברי ר' אברהם

ויש להעיר על דברי ר' אברהם, שהנימוק "שלא תתן דבריק לשיעורין" הוא לכאורה תמוה. הרי הנידון הוא חיוב חטאת דאורייתא, ולכאורה זו סברה שמתאימה לדרבנן בלבד. ואמנם הרמב"ם לימד (מ"נ ח"ג פל"ד) בעניין מצוות התורה: "לא יתכן שיהיו המצוות נרשמות כפי שינויי מצבי בני אדם והזמנים וכו', אלא ראוי שתהיה ההנהגה התורתית מוחלטת כללית לכל וכו'. כי אילו היו לפי היחידים יהיה הפסד לכל ונתת דבריק לשיעורין. ומפני זה אין ראוי שיוגבלו הדברים וכו' לא בזמן ולא במקום, אלא יהיו הדינים החלטיים באופן כללי" וכו', עכ"ל. ומבואר שהוא מזכיר ביטוי זה אפילו במישור של מצוות דאורייתא. ובכל זאת נראה שאין הדברים אמורים אלא בטעמי התורה ובעקרונותיה. אבל פשוט וברור שבכל מצוות התורה, אפילו פרטים קטנים עשויים לשנות את הדין דאורייתא מן הקצה אל הקצה. ואם משתנה פרט מסוים במרכיב גדר האיסור, ברור שעשוי להשתנות לגמרי החיוב עצמו. ולמשל, אם נקב שנעשה יהיה עשוי רק להכניס ולא להוציא או שהברירה תהיה אוכל מפסולת ולא פסולת מאוכל וכו', פשוט וברור ששינוי פרט זה משנה את החיוב דאורייתא. ואם כן, איך יתכן לומר שיש חיוב דאורייתא בפותח בית הצואר, והוא תלוי בכך שזהו חיבור מעליא, ובכל זאת לומר שגם אם אין החיבור מתוקן כל כך יש בו חיוב. ובמיוחד שלא מצינו להדיא מקרה זה של פותח בית הצואר בתורה, וזוהי הבנת חכמים על פי גדרים שהבינו במלאכה. ואם כן, איך יתכן שהם יחילו חיוב גם כשלא מתקיים גדר המלאכה, וצ"ע.

ביאור דבריו

ונראה שצריך לומר בכוונת ר' אברהם שכאשר הוא אומר "שלא תתן דבריק לשיעורין", אין הוא בא לנמק בכך את דין התורה, אלא כוונתו להגדיר את דין התורה. והוא בא לבאר שתמיד יש בכך חיוב חטאת, ואין חילוק בין תפירה

תלז

מתוקנת ובין תפירה שאינה מתוקנת, כדי שלא תטעה ותחשוב שחיוב התורה הוא דוקא במקרים מסוימים ותתן את דבריך לשיעורין. ולפי זה ההנחה הראשונית היא שגדר התורה צריך לכלול בין תפירה מתוקנת ובין שאינה מתוקנת, והקביעה שלא תתן דבריך לשיעורין היא רק מסקנה ותוצאה של דין התורה ולא סיבה לדין התורה.

הבנה נוספת בדברי ר' אברהם לאור ביאור זה

ולפי הבנה זו יתכן שיש לפרש את דברי ראב"ם בשם הרמב"ם בדרך שונה; דלכאורה אינו מובן מדוע הוא הוצרך להכניס את הדברים הללו בתוך הסברו. וגם יש לדקדק בלשונו שכתב: "שתפירת המטלית עם בית הצואר חיבור יפה הוא, שהרי כך היא דרך כל החייטים לחבר כל הבגדים", עכ"ל. ומדוע הוצרך לומר שכך היא דרך כל החייטים לחבר את כל הבגדים. ולכן נראה שאפשר לומר בכוונתו שכאשר תופרים את הכיסוי לבית הצואר, בעצם עושים את מה שעושה כל חייט כשהוא בא לתפור בגד. וכמו שכל חייט תופר כל בגד ומחבר בין חלק אחד למשנהו, כך גם כאן תופרים ומחברים בין חלק הכיסוי ובין שאר הבגד. ואין שום הבדל ביניהם מלבד זה שבדרך כלל התפירה מתוקנת יותר, ואילו כאן פחות מדקדקים על תיקונה כיון שהיא בדרך ארעי. אבל סברה פשוטה היא שאין מקום לחלק בין תפירה מתוקנת יותר ומתוקנת פחות, ויש לאסור הכל, דלא מסתבר שבחילוק כל דהו אפשר לתת את דברי התורה לשיעורין. ולעומת זאת כשבאים לחבר בין חלקי חרסים שונים, מוכרחים לצרוף את שני החלקים יחד בכבשן, דרך כך הם מתחברים היטב. ואם כן כאשר הוא בא לחבר מגופה לכלי החרס, אין הוא עושה מה שעושה כל יוצר חרס אלא הוא עושה מעשה גרוע מהותית; דבמקום לצרוף את המגופה ולחברה לחרס כדרכם של כל הקדרים בכל כלי החרס, הוא עושה חיבור גרוע וארעי במהותו. ולכן סברה היא שהתורה אינה מגדירה זאת כחיבור של ממש.

ביאור לשונותיו לפי הבנה זו

ולפי הבנה זו מובנת הדגשתו של ראב"ם שכך נוהגים כל החייטים בכל הבגדים, דכוונתו היא דוקא לתפירתם הרגילה של הבגדים ולא לכיסוי בית הצואר שלהם. וזו גופא הסברה שמגדירה את חיבור בית הצואר כחיבור מעליא. ולכן מובן מדוע הוא מזכיר את שלילת האפשרות לתת את דברי התורה לשיעורין, דזו

גופא הסיבה שגורמת לכך שגם תפירה שאינה מתוקנת ככיסוי בית הצואר, עשויה להיכלל בכלל חיבור שאסרה התורה.

ג

אפשרות לומר בדעת הרמב"ם שחיבור ופירוק הם דוקא באותו חומר

ואולם יש לכאורה מקום לביאור אחר בדעת הרמב"ם (ודלא כפי שהתבאר לעיל באות א'), שכל תולדת בונה המסוימת שעניינה חיבור שני חלקים זה לזה עד שהם נעשים כגוף אחד, וכן תולדת סותר שעניינה פירוק של החיבור הזה, אינן אלא בחומר אחד דוקא. והיינו משום שבכדי להיחשב דבר אחד ממש וכגוף אחד לא די בכך שיהיה חיבור חזק בין החלקים, אלא יש צורך שהם ייעשו למקשה אחת ולגוף אחד. וכאשר הם מובדלים ועומדים מצד עצמם בגלל השוני בין החומרים, יש מקום לומר שהיכולת להיחשב כגוף אחד מופקעת מצד עצמה. בדוגמה שמביא הרמב"ם (פ"ז שם) הוא מתייחס למגבן, שהוא מחבר חלק אל חלק ומדבק אותם עד שהם נעשים לגוף אחד, ובדוגמה זו כל החלקים המתקבצים זהים זה לזה ואין ביניהם הבדל. וכך גם כשהרמב"ם אומר (פ"י ה"ג): "התוקע עץ בעץ", הוא מתייחס לחיבור של שני חלקים מאותו חומר. וגם בדין סותר (הט"ו שם) מדבר הרמב"ם על מקרה "שפירק עץ תקוע", דהיינו שזהו פירוק של אותה מציאות של עץ ולא חיבור של דבר אל העץ. ואמנם במקרה של יד הקרדום הנכנס לתוך העין שלו (שם ה"ג), לא ברור אם העין עשויה גם היא מעץ או עכ"פ מאותו חומר שממנו עשויה יד הקרדום. אבל כיון שלכאורה אין הכרח לומר אחרת, יש מקום לפרש את דבריו דוקא באופן שמדובר על אותו חומר; דלכאורה העובדה שהרמב"ם מתייחס דוקא למקרה של תוקע עץ בעץ או למפרק העץ עצמו, ואינו מתייחס למקרה כללי יותר של תוקע עץ בדבר אחר, או למפרק עץ מדבר אחר, יש בה כדי ללמד שגדר החיוב הוא דוקא כשתוקע או מפרק שני חלקים העשויים מאותו חומר.

ביאור דברי ר' אברהם והיתר פירוק פקק לפי זה

ולפי זה גם היה אפשר לומר שזו כוונתו של ר' אברהם בשם אביו; דבמקרה של מטלית המתחברת לבגד, מדובר ממש על אותו חומר עצמו, דאם מה שגזרו

והוציאו בשביל פתח בית הצואר, אותו טולים ותופרים על הבגד. ובחבית טען ר' אברהם שלא שייך לחבר אליה את המגופה לגמרי, כיון שאף אם היא עשויה מאותו חומר שממנו עשויה החבית - סוף סוף הדיבוק ביניהם אינו מאפשר לראות את הדבר כגוף אחד אלא אם כן שורפים את החרס באש, וזה דבר שלא יתכן בחבית. ואף על פי שהנידון שבו הוא עוסק אינו מתייחס למלאכת בונה וסותר, אפשר היה לומר שזהו עיקרון כללי בהגדרה של חיבור בכל המלאכות. ולפי זה היה מקום להתיר את פתיחת כל הפקקים מצד סותר, כיון שאין הם עשויים מאותו חומר שממנו עשוי הבקבוק. ויש לדון לגביהם רק מצד מלאכת מכה בפטיש ומשום פתיחת הנקב.

יש לדחות אפשרות זו ולכן יש לאסור את פתיחת הפקק

ואולם נראה שאי אפשר לומר כן. בסברה לא מובן מהיכא תיתי להגדיר שגוף אחד הוא דוקא בכגון שכולו עשוי מאותו חומר; הרי גופים שונים וכלים שונים עשויים כגוף אחד אע"פ שהם מורכבים מחלקים שונים, וכגון גוף האדם שמורכב מאיברים שונים העשויים מחומרים שונים. וכן כלים רבים עשויים מהרכבה של חלקים שונים, וקשה לומר שאין הם נחשבים כגוף אחד לכל דבריהם. וכיון שהרמב"ם סתם דבריו ולא הגדיר להדיא שמדובר דוקא על אותו חומר, אין לנו אפשרות לחדש תנאי והגדרה כאלו במלאכה. ומלבד זאת מבואר בדבריו בפירוט הגזירות דרבנן בעניין בונה (פכ"ב הכ"ה), שיש לאסור את החזרת הדלתות של שידה תיבה ומגדל וכן של מבנים אחרים שמא יתקע. וכן מבואר (פ"י הי"ד) שיש חיוב דאורייתא על החזרת דלתות של בור, דות ויציע³. והרי בכל אלה ברור שהדלת אינה עשויה בהכרח מאותו חומר שממנו עשויים השידה או הבור. ומוכח מכך שתקיעה נאסרת לאו דוקא כשהדברים הנתקעים זה בזה הם מאותו חומר.

המסקנה שיש להסיק מהבנה זו לעניין הפקקים

השתא דאתינן להכי יש לדון על חיבור פקקים לבקבוקים בדרך שונה. מצד אחד כשיוצרים את הבקבוק עצמו לא מכלילים ביצירתו חיבורים מסוג זה של הדבקות לחץ. ולמשל, כאשר יוצרים בקבוק מזכוכית או מפלסטיק מתיכים אותם

3. ולעיל התבאר (סי' יב אות י') שהחיוב בהחזרת דלת של בור דות ויציע הוא גם מצד תוקע, אלא שבמקרים אלה החזרת הדלתות היא תקיעתן.

בדרך המיוחדת לכל חומר וחומר. אבל מאידך גיסא, שכיחים הכלים מפלסטיק ומזכוכית שמחברים להם בדרך ייצורם חלקים אחרים כגון קתות או זרבוביות או אוזנים וכדומה. חלק מהחיבורים הללו נעשה על ידי ברגים ומסמרים קטנים, אבל חלק אחר נעשה על ידי הדבקות דבק או לחץ מהסוג שבו מחברים את הפקקים. ולכאורה נראה שחיבור הפקק לבקבוק אינו שונה מהותית מצורת חיבור אחרת שמשמשים בה בדרך ייצורם של כלי האכילה למיניהם. ולכן לכאורה עדיין יהיה מקום להחשיב את חיבור הפקק כחיבור מעליא שפירוקו יגרור איסור סותר.

מהשוואת הגמרא יש ללמוד שאפשר לדמות גדר חיבור ממלאכה למלאכה

והנה, נידון החיוב בפותח בית הצואר לפי הרמב"ם הוא מצד מלאכת קורע. ולכאורה לא היה מקום לדמות מילתא למילתא בין קורע למלאכת סותר. אבל העובדה שהגמרא משווה בין מלאכת קורע ובין מלאכת מכה בפטיש, שהיא המלאכה שמחמתה היה צד לאסור את פתיחת החבית, מלמדת שיש מקום להשוואה. ולעיל (סי' טז אות ח') התבאר שההשוואה והקושיה בגמרא בין מלאכת קורע ובין מלאכת מכה בפטיש, מבוססת על קל וחומר: אם מכה בפטיש שהיא "גמר מלאכה" בלבד, ומתחייבים עליה אע"פ שלא מתקיימת בה מלאכה גמורה, בכל זאת מקלים בה ומתירים לפתוח את החבית - ק"ו שהיה צריך להקל בפתיחת בית הצואר. ועכ"פ מבואר על פי הרמב"ם שיש לדמות מילתא למילתא בין המלאכות. ואם כן, נראה שיש לדמות מילתא דקורע למילתא דסותר, ובשני המקרים היה צריך לחייב. ומכל מקום, גם אם לא נראה בכך מקור לחייב, נראה שמעצם הגדרת הרמב"ם לסותר, יש לחייב בנידון דידן; דלכאורה בסתמא דמילתא פירוק פקק מבקבוק הוא פירוק של שני חלקים מחוברים זה לזה, שיש לחייב עליו כמו על מפרק עץ תקוע.

ד

יש לאסור גם לפי הראשונים שהגדירו את התוקע כשימוש בגבורה

וגם לפי הראשונים שהגדירו את החיוב בתוקע בכך שיש בתקיעה גבורה או אומנות, נראה שיש לאסור פירוק ראשוני של פקק מבקבוק, שכן חיבור זה נעשה על ידי מכונה ובכוח. וגם לפי הראשונים שהגדירו את החיוב בכך שיהיה צורך

בגבורה כדי לפרק את התקיעה הזו, נראה שיש לאסור, כיון שבדרך כלל צריך להשתמש בכוח כדי לפתוח את הבקבוק בפעם הראשונה, וילד או אדם חלוש אינם יכולים לעשות זאת. ואמנם לא נדרשת אומנות לשם כך, אבל גבורה נדרשת, ולחלק מהראשונים תנאי זה מספיק כדי להתחייב משום תוקע. ובפקקי שעם ופח בודאי יש צורך בחילוף הכרוך בכוח ובכלי מיוחד.

לשיטת רש"י והמאירי נראה שלא יהיה בכך חיוב סותר כשעומד להינטל

ויש לציין שלפי שיטת רש"י והמאירי שהתבארה לעיל (שם), אין ללמוד לאסור מהמקרה של פותח בית הצואר; דלפי מה שהתבאר שם, כיון שהפקק איננו מגוף החבית עצמה, מועילה בו העובדה שהוא עומד להינטל. ודברים אלו אמורים לעניין מכה בפטיש. וכפי שהתבאר, יש ללמוד בקל וחומר שלעניין מלאכת סותר לא יהיה בכך חיוב. וכאמור לעיל (סי' טז אות יד) בדעת רש"י ניתן לומר שאין הגבלה של משך הזמן שבו הדבר אמור להינטל, אם כי נראה שהראב"ה וסיעתו הבינו גם בשיטתו שיש צורך שהדבר יינטל בתוך ימים ספורים. ועכ"פ נראה שלהלכה למעשה ודאי שצריך לחוש לכל הראשונים שעל פיהם יש בכך חיוב מלאכה דאורייתא.

אין לאסור משום סותר את קילוף הנייר הדבוק לקופסה

ואולם נראה שבכל הקופסאות מפלסטיק שמודבק בהן נייר דק מאלומיניום או מפלסטיק לשמירת הטריות, ויש צורך להסירו כדי להשתמש בתכולת הקופסה, אין לחשוש לסותר. דנראה שיש לדמות את החיבור הזה לחיבור מגופת חבית, כיון שאפשר להסיר את הנייר בקלות רבה, ואין הוא מחובר לקופסה בחיבור מעליא. וגם החיבור שנעשה על ידי מכונה אינו נעשה בהכרח בדרך של הפעלת כוח אלא זוהי הדבקה בעלמא. וגם נראה שלא שייך בכך שום עניין של גבורה, דאין צורך בשום שימוש בכוח כדי להסיר את הנייר. ואמנם, כבר התבאר לעיל (סי' טז אות יד) שלדעת ראשונים רבים יש בכך חיוב דאורייתא של מכה בפטיש.